Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.33766/2524-0323.92.286-299
УДК 343.98

Ю. С. Безгинський,
здобувач Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: bezghynskyi@i.ua
orcid.org/0000-0002-9502-1714

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті проаналізовано особливості використання можливостей судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. Визначено правові підстави призначення судових експертиз у таких провадженнях.

Виділено основні судові експертизи, які призначаються в більшості кримінальних проваджень і безпосередньо спрямовані на підтвердження чи спростування обставин, що входять до основного предмету доказування. До них віднесено судово-медичну, судову гірничотехнічну та експертизу з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці. Для названих експертиз описано основні завдання, особливості призначення та типові питання, які ними вирішуються в провадженнях щодо порушення правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. Визначено низку інших експертиз, які можуть призначатися в окремих кримінальних провадженнях ситуативно для вирішення додаткових завдань та підтвердження чи спростування специфічних обставин, що мають значення не в усіх випадках.

Ключові слова: порушення правил безпеки, вугільна промисловість, кримінальне правопорушення, спеціальні знання, судова експертиза.

Постановка проблеми. Швидке та ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, не можливе без використання спеціальних знань. Зокрема, у таких кримінальних провадженнях, як правило, проводиться низка судових експертиз, які мають власну специфіку призначення: слідчі та дізнавачі стикаються з труднощами щодо формулювання питань, відбору та направлення на дослідження відповідних об'єктів, обрання експертів чи експертних установ. Тому методичні рекомендації щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, мають обов'язково висвітлювати можливості використання та особливості призначення судових експертиз у таких провадженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підвалини призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні були ґрунтовно розроблені Р. С. Белкіним, В. Г. Гончаренком, В. А. Журавлем, А. В. Іщенко, В. В. Коваленком, Н. І. Клименко, В. О. Коноваловою, В. К. Лисиченком, В. О. Образцовим, І. В. Пирігом, М. В. Салтєвським, М. Я. Сегаєм, Е. Б. Сімаковою-Єфремян, Р. Л. Степанюком, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітьком, М. Г. Щербаковським, М. П. Яблоковим та іншими науковцями. Окремі аспекти щодо використання спеціальних знань та призначення судових експертиз у ході розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, у своїх працях розглянули М. М. Єфімов, М. Я. Панчишин, К. О. Спасенко, О. В. Таран, Н. В. Тимофєєва та інші. Утім, особливості призначення судових експертиз та використання отриманих висновків під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, на сьогодні лишаються недостатньо розробленими у вітчизняній науковій літературі.

Формування цілей. Метою статті є висвітлення сучасних можливостей судових експертиз та формулювання криміналістичних рекомендацій щодо їх призначення під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Отримання висновку експерта є одним із способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Тому слідчий, дізнавач, прокурор, як правило, залучають експерта залежно від наявності до того підстав на свій розсуд, виходячи з конкретних обставин провадження і тих питань, на які має відповісти фахівець із певної галузі знань [2, с. 326].

Підставою для проведення судової експертизи в кримінальному провадженні є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом) [3, с. 113]. Відповідно до положень чинного КПК України, на етапі досудового розслідування судова експертиза може призначатися вмотивованою постановою слідчого, дізнавача чи прокурора (ст. 242, 243), ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони захисту (ст. 243, 244). На етапі судового розгляду експертиза призначається ухвалою суду за клопотанням сторони провадження чи за власною ініціативою, у порядку та на підставах визначених ст. 332 КПК України. Судовий експерт також може на будь-якому етапі провадження залучатися потерпілим, стороною захисту на договірних умовах.

Призначення судових експертиз, так само як і використання всіх інших засобів доказування в кримінальному провадженні обумовлено ситуацією, яка склалася на відповідному етапі кримінального провадження [4, с. 246]. Залежно від того, наскільки часто призначається експертиза, а також від співвідношення завдань, котрі вирішуються експертизою з обставинами, що підлягають встановленню під час розслідування відповідних кримінальних правопорушень, судові

експертизи нами було поділено на дві категорії: основні (які призначаються в більшості кримінальних проваджень і безпосередньо спрямовані на підтвердження чи спростування обставин, що відносяться до основного предмету доказування) та ситуаційні (які можуть призначатися в окремих кримінальних провадженнях для вирішення додаткових завдань та підтвердження чи спростування специфічних обставин, що мають значення не в усіх випадках).

За результатами аналізу судово-слідчої практики до основних судових експертиз, які призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, нами було віднесено наступні.

Судово-медична експертиза (призначалася в 95,7 % досліджених випадків). Відповідно до п.1, 2 ч.1 ст. 242 КПК України, призначення такої експертизи є обов'язковим для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень, а відтак й у всіх випадках заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи в результаті порушень правил безпеки на виробництві. Утім, у двох вивчених нами випадках (4,3 %), досудове розслідування розпочиналося за результатами перевірки на шахті, якою було встановлено наявність загрози життю та здоров'ю людей, але реальна шкода не була завдана й судово-медична експертиза не призначалася.

Названа експертиза проводиться з метою дослідження на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини події, яка перебуває в провадженні органів дізнання, слідчого, прокурора чи суду і здійснюється на принципах законності, об'єктивності, повноти дослідження та незалежності державними установами – бюро судово-медичних експертиз [5]. Об'єктами експертизи можуть бути трупи, живі люди, речові докази (кров, волосся, інші біологічні речовини), матеріали провадження. У випадках, коли потрібне ототожнення особи за біологічними ознаками можуть призначатися комплексні медико-криміналістичні експертизи [6, с. 57-58].

Судово-медична експертиза здійснюється фахівцями державних установ судово-медичних експертиз МОЗ України. Такі особи повинні мати вищу медичну (фармацевтичну) освіту, пройти спеціальну підготовку з проведення судово-медичних експертиз та отримати сертифікат на звання судово-медичного експерта [7].

В усіх досліджених випадках призначенню судово-медичної експертизи живого потерпілого передувало надання первинної медичної допомоги та, у більшості випадків, його госпіталізація. У рамках підготовки до призначення названого різновиду експертизи слідчими, дізнавачами та прокурорами було заявлено клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, а саме медичних карток, результатів комісійного медичного обстеження хворого. У випадках, коли потерпілий відмовлявся від госпіталізації після отримання первинної медичної допомоги, для вирішення питання про доцільність призначення судово-медичної експертизи проводилося освідчення такої особи. Трупи ж направлялися на судово-медичне дослідження після підняття із забою на поверхню.

М. Г. Щербаковський зазначає, що призначення експертизи (залучення експерта) нерозривно пов'язане з процедурою надання в розпорядження експерта

об'єктів дослідження [8, с. 148], тому криміналістичні рекомендації щодо залучення експерта не можуть обійти стороною таку процедуру. Об'єктами, що найчастіше направлялися для проведення досліджуваної нами експертизи, є трупи, живі особи, а також медична документація: медичні картки, висновки лікарських комісій, рентгенівські та фотознімки, диски з результатами томографічних досліджень тощо. В окремих випадках судово-медичні експертизи проводилися вже після одужання потерпілого за матеріалами кримінального провадження.

Щодо живої особи, перед експертом найчастіше ставилися такі питання: чи були отримані потерпілим тілесні ушкодження в момент його травмування (якщо так, то які їх характер, кількість, локалізація та ступінь тяжкості); чи могли такі тілесні ушкодження утворитися за обставин, указаних потерпілим; чи перебувають отримані потерпілим тілесні ушкодження у прямому причинному зв'язку з його травмуванням тощо.

Крім того, у всіх випадках перед експертами додатково ставилося питання про перебування потерпілого на момент травмування в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Зазначимо, що категорична відповідь на останнє питання можлива лише за умови невідкладного проведення експертизи після травмування.

При направленні на експертизу трупа питання формувалися таким чином: якими є причина та час настання смерті особи; чи є на труті ушкодження (якщо так, який їх характер, час утворення, локалізація, ступінь тяжкості, механізм утворення та чи перебувають вони в причинному зв'язку із настанням смерті); чи є у крові та сечі трупа алкоголь, наркотичні речовини (якщо так, то який їх різновид та концентрація).

Судова гірничотехнічна експертиза (експертна спеціальність 10.15: дослідження причин та наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості та в підземних умовах [9]) призначалася у 82,6 % досліджених нами кримінальних проваджень. При тому в 43,5 % випадків у постанові (ухвалі) про призначення експертизи зазначалася судова гірничотехнічна експертиза, а у 39,1 % випадків – судова експертиза із дослідження причин і наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості та в підземних умовах. Вважаємо, що друге формулювання є некоректним, адже є назвою експертної спеціальності, а не різновидом судової експертизи.

Судова гірничотехнічна експертиза може проводитися як працівниками державних спеціалізованих установ, так і судовими експертами, які не є працівниками зазначених установ.

Даний різновид досліджень належить до інженерно-технічного виду експертиз. Основними завданнями гірничотехнічної експертизи є: верифікація виду техногенної аварії на гірничому підприємстві, встановлення її причин та обставин, а також ступеня тяжкості матеріально-технічних та екологічних наслідків; з'ясування причин порушень технологічного гірничого процесу; визначення відповідності фактичних умов експлуатації гірничих машин, механізмів, обладнання, інструментів вимогам нормативно-технічної документації, їх технічного стану й придатності для виконання конкретних технологічних та технічних операцій; виявлення наявності дефектів гірничих машин, обладнання й механізмів, технічних

причин і часу їх виникнення; встановлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується; визначення об'єктивної можливості виконання певних дій у заданих гірничогеологічних та гірничотехнічних умовах; встановлення недоліків організаційно-технічного характеру у виробничому процесі гірничого підприємства; визначення відповідності умов праці на гірничому підприємстві й певному робочому місці правилам і нормам техніки безпеки тощо [10]. Названа експертиза має призначатися у випадках, коли розслідувана подія відбулася в забої (під землею) або на поверхні на підприємстві під час реалізації технологічного процесу, безпосередньо пов'язаного із видобутком вугілля.

Об'єктами гірничотехнічної експертизи є: матеріальні й матеріалізовані джерела інформації (речові докази, фрагменти місця події, зразки, гірничі виробки, комунікації, способи і засоби виробництва, системи керування, контрольно та захисту, документи тощо).

Погоджуємося з Л. Г. Бордюговим, що перелік об'єктів такого різновиду експертиз є динамічним через модернізацію і введення в експлуатацію в гірничій промисловості нових технологічних процесів. Найбільш типовими об'єктами, на думку цитованого автора, є надшахтні споруди, гірничі виробки, гірничо-шахтне устаткування, засоби зв'язку і сигналізації, прилади керування і контролю за технологічними процесами, вимірнівальні прилади і пристосування, інструменти, засоби індивідуального захисту, а також технічна документація [11, с. 198-199].

Аналіз постанов та ухвал про призначення гірничотехнічних експертиз показав, що для проведення досліджень експерту, як правило, направлялися лише матеріали кримінального провадження. Тому на момент призначення відповідної експертизи мають бути належним чином задокументовані ознаки події, що відбулася, а також отримані шляхом витребування, тимчасового доступу чи обшуку основні документи (зокрема матеріали внутрішніх розслідувань події, які проводилися на підприємстві).

У випадку недостатності матеріалів, направлених на дослідження, експерт може звернутися до суб'єкта, який призначив експертизу, із клопотанням про витребування й надання додаткових документів. Таке клопотання експерта може бути підставою для звернення до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до таких документів або проведення обшуку з метою їх відшукування [12].

Подібні «документальні» (тобто проведені за матеріалами провадження) експертизи мають специфіку їх перевірки та оцінки. На достовірність їх результатів суттєво впливає належність, допустимість та якість документів, за якими проводилося дослідження. Наприклад, у справі № 242/47/17 суд не прийняв до уваги висновки судової експертизи з дослідження причин та наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості і в підземних умовах № 2387-15 від 05.10.2016 року як такий, що доводить вину обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 272 КК України, оскільки первинні дані, на підставі яких експерт мотивував свій висновок, та матеріали спеціального розслідування нещасного випадку визнані судом недостовірними, а протокол огляду місця події та ескіз до нього від 26.03.2015 року недопустимим. В обґрунтування своєї позиції

суд навів наступні аргументи: 1) огляд місця події здійснювався комісією за 2 дні після події, без консервації обстановки, що унеможливило об'єктивність її фіксації; 2) результати огляду місця події протирічать змісту показань потерпілого, обвинувачених, свідків; 3) комісія здійснювала огляд не тим складом, який підписав протокол [13], що нівелює об'єктивність висновку експерта, складеного за результатами дослідження названих документів.

У постанові чи ухвалі про призначення судової гірничотехнічної експертизи доцільно зазначати перелік документів, що наявні в матеріалах кримінального провадження та за якими має проводитися судова експертиза. Вивчення експертом значного обсягу наданих у його розпорядження матеріалів кримінального провадження з метою відшукування документів, у яких міститься необхідна для проведення дослідження інформація, може негативно вплинути на строки та якість проведення експертизи. Так слідчим суддею було відмовлено в задоволенні клопотання про призначення гірничотехнічної експертизи через його неналежне оформлення. Зокрема слідчим не було конкретизовано питання, які ставилися перед експертом, не зазначено, на підставі яких документів слід провести експертизу, не додано інформації про те, які документи, інші докази зібрані слідчим і можуть бути використані експертом [14].

В. В. Коваленко рекомендує перед призначенням судової експертизи консультуватися зі спеціалістом у відповідній сфері, зокрема щодо визначення предмета експертизи та обрання відповідної експертної установи або експерта [15, с. 196-198]. Вважаємо, що призначення судової гірничо-технічної експертизи є одним із випадків, коли отримання консультації у відповідного спеціаліста є необхідним.

Аналіз судово-слідчої практики показав, що при призначенні судових гірничотехнічних експертиз у кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості найчастіше перед експертом ставилися такі питання: вимоги яких нормативно-правових актів з охорони праці регламентують дії осіб, причетних до розглянутого випадку в даній виробничій ситуації; чи належить робота, яку виконував потерпілий, до категорії робіт із підвищеною небезпекою; чиї дії (бездіяльність) з технічної точки зору перебувають у прямому причинному зв'язку з настанням нещасного випадку; хто із співробітників підприємства мав технічну можливість запобігти настанню нещасного випадку; вимоги яких нормативно-правових актів і технічної документації регламентують дії осіб, причетних до події, яка досліджується; які вимоги нормативно-правових актів були порушені тощо.

Також варто зазначити, що перед експертом не можна ставити питання про те, хто із посадових осіб підприємства порушив правила безпеки. У своїй ухвалі слідчий суддя визнав подібне питання питанням права і виключив його із переліку питань, які ставляться перед експертом [16]. На питання в наведеному формулюванні має відповідати суд за результатами судового розгляду. Дана теза кореспондує правовій позиції, висловленій у п.2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997, відповідно до якої неприпустимим є порушення

перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду [17]. Більш коректно сформулювати питання можна таким чином: «Чи відповідають дії причетних осіб вимогам відповідних нормативно-правових актів з охорони праці?», «Дії яких осіб у даній виробничій ситуації не відповідають вимогам нормативно-правових актів з охорони праці?» тощо.

Судова експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці (експертна спеціальність 10.5) призначалася в 17,4 % випадків. Даний різновид досліджень належить до інженерно-технічного виду експертизи. Згадана експертиза може проводитися як працівниками державних спеціалізованих установ, так і судовими експертами, які не є працівниками зазначених установ.

Основними завданнями названої судової експертизи є: установлення причин та наслідків нещасного випадку, аварії; установлення механізму нещасного випадку, аварії; установлення відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують безпечний хід виконання робіт тощо; установлення причинно-наслідкового зв'язку між діями певних осіб та настанням нещасного випадку, аварії; визначення кола осіб, діяльність (або бездіяльність) яких пов'язана з нещасним випадком; установлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується; установлення з технічної точки зору причинно-наслідкових зв'язків між діями (бездіяльністю) осіб та настанням події нещасного випадку, аварії тощо; визначення відповідності фактичних умов праці на підприємстві нормативним вимогам охорони праці [10].

Така експертиза має призначатися у випадках, коли розслідувана подія відбулася на поверхні (не в забої) і пов'язана не безпосередньо із видобуванням вугілля, а із супутніми технологічними процесами на підприємствах вугільної промисловості (ремонтні, будівельні роботи, налаштування обладнання тощо). Варто зазначити, що в окремих випадках експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці призначалася щодо подій, які відбувалися в забої, що ми вважаємо помилковим. У таких ситуаціях доцільно призначати судову гірничотехнічну експертизу.

При призначенні даної експертизи перед експертами найчастіше ставилися такі питання: якими є організаційні та технічні причини виникнення надзвичайної ситуації; якими є механізм і причини виникнення надзвичайної ситуації; дії яких осіб у даній виробничій ситуації не відповідають вимогам нормативно-правових актів з охорони праці; чи є роботи, що виконувалися потерпілим і під час яких його було травмовано, такими, що мають підвищену небезпеку; які саме й ким були допущені відхилення від вимог нормативно-правових актів з охорони праці тощо.

Для дослідження експертам направлялися матеріали кримінального провадження.

Ще в одному випадку (2,2 %) було призначено комплексну судову пожежно-технічну та інженерно-технічну експертизи в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності. Комплексною є судова експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань із різних галузей науки, техніки або інших спеціальних

знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання) [18].

Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є: визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі; визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі; визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі; оцінка умов, засобів і способів гасіння пожежі; відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам тощо.

У вищезгаданому кримінальному провадженні додатково була призначена комплексна експертиза після проведення трьох експертиз з охорони праці та безпеки життєдіяльності за фактом вибуху та загибелі осіб на виробництві з переробки вугілля. На дослідження було направлено матеріали кримінального провадження, а також речові докази, серед яких зварювальний апарат, газову горілку, рукава газові з редукторами, фрагменти електричного кабелю, фрагмент шиферу, кисневий балон та газовий балон, що були виявлені на місці події. Експертизою було встановлено, що технічною причиною, яка призвела до настання досліджуваного нещасного випадку є вплив на постраждалих працівників бригади енергії підвищеного тиску внаслідок дефлаграційного горіння (вибуху) газопароповітряної суміші у внутрішній надводній частині збірника води № 2 під час проведення ними електрозварювальних (газорізальних) робіт на верхній зовнішній стороні ємності. Експерти також визначили низку організаційних причин настання досліджуваної події, а отриманий висновок ліг в основу висунутого в провадженні обвинувачення [19]. Так само у випадках, коли розслідувана подія пов'язана із вибухом, у комплексі із гірничотехнічною чи експертизою безпеки життєдіяльності може призначатися й експертиза техногенних вибухів (експертна спеціальність 5.4).

Крім вищеописаних, у кримінальних провадженнях щодо порушень правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, можуть ситуативно призначатися наступні експертизи.

В одному із досліджених випадків (2,2 %) було проведено *судову психологічну експертизу* (експертна спеціальність 14.1). Таке дослідженням може призначатися для встановлення наявності заподіяної потерпілому моральної шкоди та визначення її грошового еквіваленту. Так, у рамках судового провадження в кримінальній справі № 454/1559/20, за клопотанням сторони захисту, було призначено відповідну експертизу. Перед експертом було поставлено такі питання:

1). Чи спричинено батькам загиблого гірника моральних страждань (моральної шкоди)?

2). Якщо таким особам завдано (спричинено) моральні страждання (моральну шкоду), то як можна визначити грошовий еквівалент даної шкоди та який його розмір? [20].

Судова ґрунтознавча експертиза (експертна спеціальність 8.8), один випадок призначення (2,2 %) може призначатися з метою встановлення спільної родової (групової) належності нашарувань ґрунту (породи), вилучених з одягу потерпілих зі зразками, які було вилучено в шахті безпосередньо на місці події.

В одному із вивчених проваджень перед експертами було поставлено одне запитання: «Чи мають спільну родову (групову) належність представлені на дослідження взірці ґрунту, вилучені з одягу трупів ОСОБА_2 та ОСОБА_1, із взірцем ґрунту, вилученого в шахті безпосередньо на місці обвалу?»

Для дослідження було направлено пакети із взірцями ґрунту та надано право часткового використання об'єктів дослідження. Ухвала також передбачала надання експертам матеріалів кримінального провадження на їхню вимогу [21].

Технічна експертиза документів (експертні спеціальності 2.1-2.3) під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості, може призначатися для перевірки фактів внесення змін до документів та за потреби виявлення їх первинного змісту. Перспективним напрямком є проведення судово-експертного дослідження давності виготовлення документу. Таке дослідження може бути корисним для встановлення автентичності документів та перевірки версії про їх виготовлення вже після допущення розслідуваного порушення правил безпеки на підприємстві вугільної промисловості.

Судова почеркознавча експертиза (експертна спеціальність 1.2) може призначатися для встановлення авторства підписів у документах про проведення інструктажів, в організаційно-розпорядчих документах. Одним із основних способів вчинення кримінально караних порушень правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості є непроведення обов'язкових інструктажів із постраждалими особами та особами, які відповідають за безпеку проведення робіт, а тому завжди є вірогідність підробки документів, які підтверджують їх проходження.

Трасологічні експертизи (експертні спеціальності 4.1-4.6) можуть проводитися для ідентифікації осіб, предметів за слідами, що були залишені на місці події, а також для ідентифікації цілого за частинами у випадках руйнування обладнання та інших об'єктів у результаті порушення правил безпеки на підприємстві вугільної промисловості.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що призначення та проведення судових експертиз є основною та необхідною формою використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях за фактами порушень правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості.

Основними експертизами, які призначаються в таких провадженнях є: судово-медична (обов'язково призначається у всіх випадках, коли від події постраждали люди), судова гірничотехнічна (призначається у випадках, коли розслідувана подія відбулася в забої або безпосередньо пов'язана із видобутком вугілля) та експертиза дослідження причин і наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці (призначається у випадках, коли розслідувана подія відбулася на поверхні (не в забої), і пов'язана із супутніми технологічними процесами на підприємствах вугільної промисловості). За потреби, у комплексі із названими, можуть призначатися пожежно-технічна, техногенних вибухів, криміналістичні та інші експертизи. Усі основні судові експертизи мають власну специфіку призначення та використання в доказовій діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки на підприємствах

вугільної промисловості. Крім того, ситуаційно можуть призначатися судова психологічна, судова ґрунтознавча, судова почеркознавча, трасологічна експертизи та технічна експертиза документів.

Перспективним предметом подальших наукових досліджень у даній сфері вважаємо детальний розгляд особливостей оцінки та використання в розслідуванні висновків кожної із наведених судових експертиз.

Використані джерела:

1. Закон України «Про судову експертизу». Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 28, ст. 232. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (дата звернення: 27.11.2020).
2. Кримінальний процес : підручник. за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право. 2019. 584 с.
3. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. За заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
4. Коваленко А. В. Ситуаційна обумовленість збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Науково-теоретичний журнал «Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка»*, 2019. 4 (88). С. 240-250.
5. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. МОЗ України; Інструкція від 17.01.1995 № 6. База даних «Законодавство України» *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. (дата звернення: 27.11.2020).
6. Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ; за заг. ред. О. І. Герасименка. Київ : КНТ, 2016. 630 с.
7. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. МОЗ України; Інструкція від 17.01.1995 № 6. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. (дата звернення: 25.11.2020).
8. Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В дэле, 2015. 560 с.
9. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>. (дата звернення: 27.11.2020).
10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та [...] Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5. База даних «Законодавство України» *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. (дата звернення: 27.11.2020).
11. Бордюгов Л. Г. Об'єкти судової гірничотехнічної експертизи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 25. С. 194-199.
12. Ухвала слідчого судді Першотравенського міського суду Дніпропетровської області КП № 12016040380000378 від 18.08.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84332277>. (дата звернення: 24.11.2020).
13. Вирок Селидівського міського суду Донецької області у справі № 242/47/17 від 29.12.2019 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86539240>. (дата звернення: 25.11.2020).

14. Ухвала слідчого судді Василівського районного суду Запорізької області у КП № 12018081190000470 від 20.09.2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76597661>. (дата звернення: 25.11.2020).

15. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 247 с.

16. Ухвала слідчого судді Дзержинського міського суду Донецької області у справі у КП №12018050220000555 від 27.06.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75357610>. (дата звернення: 26.11.2020).

17. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного суду України від 30.05.1997 № 8. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>. (дата звернення: 26.11.2020).

18. Про судово-експертну діяльність. Проект закону станом на 21.10.2020. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist>. (дата звернення: 26.11.2020).

19. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя у справі № 332/1289/20 від 29.07.2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90659830>. (дата звернення: 26.11.2020)

20. Ухвала Сокальського районного суду Львівської області у справі № 454/1559/20 від 08.12.2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93390065>. (дата звернення: 26.11.2020).

21. Ухвала слідчого судді Сокальського районного суду Львівської області у справі № 454/1439/19 в ід 27.06.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82690466>. (дата звернення: 26.11.2020).

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu». Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII. (1994) Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protses : pidruchnyk. (2019). O. Kaplina, O. Shylo. (Eds.) Kharkiv : Pravo. [in Ukrainian].

3. Sudovi ekspertyzy v protsesualnomu pravi Ukrainy : navch. posib (2019). O. Ruvin (Ed.). Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].

4. Kovalenko, A. (2019) Sytuatsiina obumovlenist zbyrannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovo-teoretychnyi zhurnal "Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. Didorenko" - Scientific and theoretical journal "Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko"*, 4 (88), 240-250. [in Ukrainian].

5. Instruksiiia pro provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy. MOZ Ukrainy; Instruksiiia vid 17.01.1995 № 6. (1995) Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. [in Ukrainian].

6. Herasymenko, O. (2016) Sudova medytsyna : pidruchnyk dlia VNZ. O. Herasymenko (Ed.). Kyiv : KNT. [in Ukrainian].

7. Instruksiiia pro provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy. MOZ Ukrainy; Instruksiiia vid 17.01.1995 № 6. (1995) Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>. [in Ukrainian].

8. Shcherbakovskiy, M. (2015) Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni : monohrafiia. Kharkiv : V dele. [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Tsentralnu ekspertno-kvalifikatsiinu komisiuu pry Ministerstvi yustytzii Ukrainy ta atestatsiiu sudovykh ekspertiv Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 03.03.2015 № 301/5. (2015) Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>. [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta [...]. Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy; Instruktsiia, Rekomendatsii vid 08.10.1998 № 53/5. (1985) Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. [in Ukrainian].

11. Bordiuhov, L. (2004) Ob'ekty sudovoi hirmychotekhnichnoi ekspertyzy. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 25, 194-199. [in Ukrainian].

12. Ukhvala slidchoho sudu Pershotravenskoho miskoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti KP № 12016040380000378 vid 18.08.2019 roku. (2019) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/84332277>. [in Ukrainian].

13. Vyrok Selydivskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti u spravi № 242/47/17 vid 29.12.2019 roku. (2019) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/86539240>. [in Ukrainian].

14. Ukhvala slidchoho sudu Vasylivskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti u KP № 12018081190000470 vid 20.09.2018 roku. (2018) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/76597661>. [in Ukrainian].

15. Kovalenko, V. (2007) Zastosuvannia naukovo-tekhnichnykh zasobiv spetsialistamy pry provedeni slidchykh dii : monohrafiia. Luhansk : RVV LDUVS. [in Ukrainian].

16. Ukhvala slidchoho sudu Dzerzhynskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti u spravi u KP № 12018050220000555 vid 27.06.2019 roku. (2019) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/75357610>. [in Ukrainian].

17. Pro sudovu ekspertyzu v kryminalnykh i tsyvilnykh spravakh. Postanova Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 30.05.1997 № 8. (1997) Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". *Verkhovna Rada Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>. [in Ukrainian].

18. Pro sudovo-ekspertnu diialnist. Proiekt zakonu stanom na 21.10.2020. (2020) *Ofitsiynyi portal Ministerstva Yustytzii - Official portal of the Ministry of Justice*. N. p. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustytzii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennia-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diialnist>. [in Ukrainian].

19. Vyrok Zavodskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia u spravi № 332/1289/20 vid 29.07.2020 roku. (2020) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/90659830>. [in Ukrainian].

20. Ukhvala Sokalskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti u spravi № 454/1559/20 vid 08.12.2020 roku. (2020) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reestr.court.gov.ua/Review/93390065>. [in Ukrainian].

21. Ukhvala slidchoho suddi Sokalskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti u spravi № 454/1439/19 vid 27.06.2019 roku. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82690466>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 27.11.2020

Безгинский Ю. С.,
соискатель Луганского государственного университета
внутренних дел имени Э. А. Дидоренко
(г. Северодонецк, Украина)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НАРУШЕНИЕМ ПРАВИЛ БЕЗОПАСНОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УГОЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье проанализированы особенности использования возможностей судебных экспертиз при расследовании уголовных правонарушений, связанных с нарушением правил безопасности на предприятиях угольной промышленности. Определены правовые основания назначения судебных экспертиз в таких производствах.

Выделены основные судебные экспертизы, которые назначаются в большинстве уголовных производств и непосредственно направлены на подтверждение или опровержение обстоятельств, входящих в основной предмет доказывания. К ним отнесены судебно-медицинская, судебная горнотехническая и экспертиза по исследованию причин и последствий нарушений требований безопасности жизнедеятельности и охраны труда. Для названных экспертиз описаны основные задачи, особенности назначения и вопросы, которые ими решаются в уголовных производствах о нарушении правил безопасности на предприятиях угольной промышленности. Определен ряд других экспертиз, которые могут назначаться в отдельных уголовных производствах ситуационно для решения дополнительных задач и подтверждения или опровержения специфических обстоятельств, имеющих значения не во всех случаях.

Ключевые слова: нарушение правил безопасности, угольная промышленность, уголовное правонарушение, специальные знания, судебная экспертиза.

Bezghynskiy Yu.,
Applicant Luhansk State University
of Internal Affairs named after E. Didorenko
(Sievierodonetsk, Ukraine)

USING THE CAPABILITIES OF FORENSIC EXAMINATIONS DURING INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO VIOLATIONS OF SAFETY RULES IN THE COAL INDUSTRY ENTERPRISES

The article analyzes the capabilities of using the opportunities of forensic examinations during investigation of criminal offenses related to violations of safety rules in the coal industry enterprises. The legal grounds for the appointment of forensic examinations in such proceedings have been determined. The main forensic examinations, which are appointed in most

criminal proceedings and are directly aimed at confirming or refuting the circumstances that are part of the main subject of evidence are identified. Such examinations are forensic-medical (must be appointed in all cases where people were hurt by the event), forensic mining (appointed in cases where the event under investigation took place in a face or directly related to coal mining) and examination of the causes and consequences of violations of life safety and labor protection requirements (assigned in cases when the investigated event took place on the surface (not in a face), and is associated with related technological processes in the coal industry). If necessary, in combination with the above can be assigned fire-fighting, man-made explosions, forensic and other examinations.

For these examinations, the main tasks, peculiarities of appointment and typical issues to be solved solve in proceedings for violation of safety rules in the coal industry are described. It is established that a number of other examinations can be appointed in separate criminal proceedings situationally in order to solve additional tasks and to confirm or refute specific circumstances which have value not in all cases. Such examinations are forensic psychological, forensic soil, forensic handwriting, trasological examinations, technical examination of documents etc.

Keywords: safety violations, coal industry, criminal offense, special knowledge, forensic examination.

DOI: 10.33766/2524-0323.92.299-324

УДК 343.344

V. Beznogkykh,

PhD in Legal Science,

Independent expert

(Kyiv, Ukraine)

e-mail: vbeznogkykh@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0954-1420>

OPEN SOURCES REVIEW ON SALW ILLEGAL USE AND SEIZURES IN UKRAINE (2019)

The article provides an analysis of crime related to firearms, ammunition and explosives. It is written based on the results of the study of information on this category of crimes collected in open sources (law enforcement websites and media news resources). In contrast to the departmental statistics and narrative reports that serve certain tasks of law enforcement agencies, the present analysis attempts to describe additional qualitative characteristics for this category of crimes in order to identify more specific trends and determine the impact of the situation in south-eastern Ukraine caused by the armed aggression of the Russian Federation. Relying on his experience of work in the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) projects, the author of the study attempts to adapt and apply the principles of collecting of qualitative information from open sources, which are used to collect information on drug-related crimes for the Drug Monitoring Platform in the Afghan Opiate Trade Project (AOPT). The study covers all types of crimes related to firearms, ammunition and explosives, both those in which the weapon is the subject of a crime (illegal possession, sale, smuggling), and crimes in which a weapon or explosive used as an instrument of crime (murder, attempted murder, armed robbery, property damage, hooliganism). The study also includes cases of illegal use of traumatic firearms, which within the